

Erhard Cziomer

WPROWADZENIE

Przemiany systemu bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w drugiej dekadzie XXI w. Geopolityczny wymiar kryzysu ukraińskiego

Prezentowana analiza przemian systemu bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w drugiej dekadzie XXI w. stanowi kontynuację wcześniejszych badań na temat strategicznego wymiaru współpracy transatlantyckiej¹. Jej zasadniczym celem jest dokonanie pogłębionej oceny przemian polityczno-militarnych i społecznych aspektów bezpieczeństwa transatlantyckiego o charakterze globalnym i regionalnym. Towarzyszące im wyzwania i zagrożenia o charakterze wewnętrznym oraz międzynarodowym narastały już od początku XXI w., jednak dopiero w latach 2013–2015 postawiły pod znakiem zapytania dotychczasowy system bezpieczeństwa i współpracy w Europie, mozolnie budowany po przezwyciężeniu konfliktu Wschód–Zachód na przełomie 1989 i 1990 r.²

¹ Zob. „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2014, nr 4: *Strategiczny wymiar współpracy transatlantyckiej w XXI w.*, red. E. Cziomer; „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2014, nr 2: *Transatlantycka współpraca ekonomiczna i jej globalne implikacje*, red. E. Cziomer.

² Por. szerzej: *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, red. J.M. Fiszea, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podraza, Warszawa 2014 oraz J. Kiwerska, *Rozchodzenie się dwóch światów? Stany Zjednoczone i relacje transatlantyckie 1989–2012*, Poznań 2013.

W ujęciu syntetycznym do zasadniczych przesłanek dynamicznych przemian bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w drugiej dekadzie XXI w. można zaliczyć przede wszystkim:

- 1) pogłębiający się gwałtownie proces globalizacji na tle nowych tendencji i współzależności między procesami gospodarczo-technologicznymi, społecznymi oraz politycznymi,
- 2) kumulację oraz narastanie nowych, postzimnowojennych konfliktów, zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa w wymiarze globalnym, regionalnym oraz lokalnym,
- 3) poszukiwanie nowego porządku międzynarodowego w kontekście osłabienia pozycji USA i całego Zachodu oraz tworzenia się nowych centrów siły, głównie państw wyrosłych na dynamice rynków wschodzących, o odmiennych interesach i celach politycznych³.

Widoczną oznaką ujawnienia się zasygnalizowanych wyżej sprzeczności i wzrostu napięć międzynarodowych było jawne podważenie istniejącego ładu pokojowego w Europie przez Rosję poprzez aneksję Krymu podczas kryzysu ukraińskiego w marcu 2014 r. Wydarzenie to uderzyło w postępujący po 1992 r. proces zbliżenia USA, NATO i UE z Federacją Rosyjską oraz liczne porozumienia. Pojawiły się również obawy przed powrotem do stanu zimnej wojny – między sojuszem zachodnim, na czele z USA, a ZSRR z jego ówczesnymi sojusznikami z bloku wschodniego do 1989 r. Powstała konfrontacja nie miała jednak charakteru ideologicznego, lecz jedynie wymiar polityczno-gospodarczy i propagandowy. Nie wszystkie państwa członkowskie NATO i UE jednoznacznie krytycznie oceniły postępowanie Rosji wobec Ukrainy. Mimo czynnego wsparcia przez Rosję separatystów ukraińskich w Donbasie od wiosny 2014 r. zarówno Moskwa, jak i Zachód unikały bezpośredniego starcia militarnego. USA i UE ograniczyły się do wprowadzenia trójstopniowych sankcji ekonomicznych przeciwko Rosji. Kierownictwo Rosji, na czele z prezydentem Władimirem Putinem, traktowało Ukrainę jako własną strefę wpływów, dążąc nie do pokojowego „rozwiązania”, lecz jedynie „zamrożenia” lokalnego konfliktu zbrojnego w Donbasie celem utrzymania trwałej destabilizacji Ukrainy⁴.

Nie wchodząc w tym miejscu w szereg kwestii szczegółowych, warto sformułować szerszą refleksję na temat kształtowania od lat 90. przez państwa zachodnie na czele z USA nowego ładu międzynarodowego w oparciu o wartości demokratyczne oraz zasady gospodarki liberalnej. Rosja, państwo o charakterze autorytarnym, mimo znacznej rozbudowy współpracy z USA, NATO i UE w pierwszej dekadzie XXI w., nigdy nie popierała powyższych wartości i zasad. Jej kierownictwo polityczne, zwłaszcza po wyborze Putina na trzecią kadencję

³ Por. obszernie: H. Kissinger, *World Order*, New York 2014.

⁴ Zob. H. Gärtner, *Ein neuer Kalter Krieg?*, „Policy Paper“ 2014, nr 2, oraz H. Zapf, *Droht ein neuer Kalter Krieg?*, „The Huffingtonpost“, http://www.huffingtonpost.de/hubert-zapf/droht-ein-neuer-kalter-krieg_b_6777894.html [dostęp: 15.08.2015].

w 2012 r., zdecydowanie odrzucało wszelkie przejawy demokratyzacji wewnętrznej Rosji. Równocześnie zwycięstwo ukraińskiej opozycji na Majdanie na przełomie 2013 i 2014 r. wiązano w Moskwie głównie z inspiracją zewnętrzną, zawłaszczaną ze strony USA i UE, zmierzającą do podważenia stabilności i bezpieczeństwa Rosji oraz jej interesów na obszarze postradzieckim. Zachodnie sankcje gospodarcze oraz próby doprowadzenia do izolacji międzynarodowej Rosji zmusiły ją do reorientacji polityki zagranicznej. Zasadniczymi elementami powyższej strategii Kremla w latach 2014–2015 były przede wszystkim: a) przyspieszenie budowy Unii Euroazjatyckiej (z Białorusią, Kazachstanem, Armenią i Kirgistanem), b) zacieśnienie partnerstwa strategicznego i współpracy polityczno-militarnej i gospodarczej z ChRL, oraz c) forsowanie bliskiej kooperacji z państwami BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i Republika Południowej Afryki). Działania powyższe winny długofalowo zmienić zdominowany przez Zachód (G7) międzynarodowy porządek gospodarczy. Ze względu na nasilenie się kontrowersji z USA i UE w latach 2014–2015 Rosja wspierała szereg inicjatyw na rzecz odgrywania przez kraje BRICS większej roli polityce i gospodarce światowej⁵. Z kolei kraje BRICS – po wykluczeniu Rosji z udziału w spotkaniach grupy G8 – poparły jednoznacznie jej udział w pracach grupy 20 najbogatszych krajów świata – G20⁶.

Mimo powiększających się w latach 2014–2015 wewnętrznych trudności gospodarczych – zarówno z tytułu wspomnianych wyżej zachodnich sankcji, a w jeszcze większym stopniu ze względu na spadek światowych cen ropy naftowej, jak i braku odkładanej od lat modernizacji gospodarki rosyjskiej – Rosja stara się w swej nowej strategii wobec Zachodu wykorzystać poważne niedociągnięcia współpracy transatlantyckiej oraz trudności związane z utrzymującymi się kryzysami integracji europejskiej. Można do nich zaliczyć przede wszystkim:

- 1) narastanie kontrowersji wokół wypracowania i realizacji spójnej strategii bezpieczeństwa NATO między USA oraz jej sojusznikami europejskimi zarówno w odniesieniu do zwiększenia nakładów finansowych, jak i uzgodnienia wspólnego stanowiska wobec zagrożenia ze strony Rosji, zwłaszcza na fance wschodniej Sojuszu,
- 2) połowiczny sukces formalnego zakończenia misji stabilizacyjnej USA i NATO w Afganistanie (2014) oraz niepowodzenia USA oraz ich sojuszników w powstrzymaniu zagrożeń ze strony tzw. Państwa Islamskiego, spotęgowanych nasilającymi się wojnami domowymi na terenie Iraku i Syrii, które dodatkowo komplikują sytuację geopolityczną i strategiczną na Bliskim i Środkowym Wschodzie,

⁵ Por. A. Martínez, *Die neue Weltordnung und die Änderung der globalen Geostrategie*, Amerika21. Nachrichten und Analysen aus Lateinamerika, <https://amerika21.de/analyse/123232/neue-weltordnung-geostrategie> [dostęp: 12.07.2015], oraz *Auf dem Weg zum neuen Machtzentrum?*, Tagesschau.de, <http://www.tagesschau.de/ausland/brics-treffen-103.html> [dostęp: 9.07.2015].

⁶ Por. K. Gnath, C. Schmucker, *Die G20: alternativlos, aber reformbedürftig*, DGAP-Kompakt 2014, nr 17.

- 3) przedłużanie się kryzysu strefy euro na tle zadłużenia Grecji od 2010 r. oraz krajów południowych UE,
- 4) nieudane próby zwiększenia efektywności Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE,
- 5) trudności w wypracowaniu wspólnej, solidarnej polityki migracyjnej i azylowej UE, zwłaszcza na tle nasilenia się w latach 2014–2015 masowej nielegalnej migracji z Afryki Północnej oraz zachodnich Bałkanów do jej krajów członkowskich, głównie do Niemiec, Szwecji i Austrii⁷.

Zasygnalizowane wyżej jedynie w skrócie procesy i sprzeczne tendencje poważnie komplikują przemiany systemu bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w drugiej dekadzie XXI w. Uwidoczniło się to szczególnie w geopolitycznym wymiarze oraz licznych dylematach i implikacjach kryzysu ukraińskiego. Jego wybrane aspekty wewnętrzne i międzynarodowe stały się przedmiotem pogłębionej analizy w zamieszczonych w tomie artykułach.

W pierwszej części umieszczono dziewięć artykułów problemowych, poświęconych bezpośrednio lub pośrednio różnym aspektom kryzysu ukraińskiego.

Rafał Kęsek z Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) w artykule *Społeczno-polityczne uwarunkowania kryzysu i przemian na Ukrainie na przełomie 2013 i 2014 roku* z jednej strony przedstawił uwarunkowania i specyfikę „Rewolucji godności”, czyli buntu na Majdanie w Kijowie z przełomu 2013 i 2014 r., a z drugiej – nakreślił główne tendencje przemian społeczno-gospodarczych i politycznych na Ukrainie w kontekście aneksji Krymu i poparcia separatystów w Donbasie przez Rosję. Mimo wsparcia USA i UE proces przemian wewnętrznych w warunkach toczącej się wojny domowej na wschodzie Ukrainy natrafia na wiele trudności i wyzwań. Dopiero ich przezwyciężenie pozwoli na stabilizację wewnętrzną i wykrystalizowanie się prozachodniego rozwoju Ukrainy.

W tekście *Kryzys ukraiński. Nowe spojrzenie na wojnę – z rosyjskiej perspektywy* Kazimierz Kraj z Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, opierając się na analizach opracowań autorów rosyjskich i zachodnich, omówił szczegółowo genezę i rozwój kryzysu ukraińskiego z punktu widzenia interesów oraz założeń doktrynalnych Rosji.

Erhard Cziomer z Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (KAAF) w artykule *Rola Niemiec w geopolitycznej grze o Ukrainę w latach 2013–2015* przedstawił uwarunkowania, interesy oraz kontrowersje wokół roli Niemiec w kryzysie ukraińskim w kontekście gry geopolitycznej między USA i UE a Rosją. O ile rząd federalny na czele z kanclerz Angelą Merkel zmierzał wraz z Francją do wypracowania wspólnego stanowiska UE wobec Rosji jako agresora, to zarówno w łonie elity politycznej, jak i w społeczeństwie niemieckim uwidoczniły się istotne różnice w tym zakresie. Znaczna część przedstawicieli elity politycznej i intelektualnej różnych orientacji – tzw. rozumiejący Putina (*Putinver-*

⁷ Szczegółowa dokumentacja i ocena: H.A. Winkler, *Geschichte des Westens. Die Zeit der Gegenwart*, München 2015, s. 357–578. Tendencje te przyjęły masowy charakter w sierpniu i wrześniu 2015 r., nie mogą być więc przedmiotem szczegółowej analizy w niniejszym tomie.

sther) – wykazywała daleko idące zrozumienie dla interesów Rosji, krytykując zarazem politykę USA i UE, w tym rządu federalnego, w kryzysie ukraińskim. Mimo udziału Niemiec w przygotowaniu i wdrożeniu sankcji wobec Rosji, rząd federalny zabiega z jednej strony o rozwiązanie konfliktu ukraińskiego (aktywna rola w porozumieniach Mińsk I i II), a z drugiej – angażuje się mocno w udzielanie pomocy materialnej i politycznej dla nowych ukraińskich władz. Niemieckie media i specjaliści nie przemilczają jednak narastania na Ukrainie szeregu trudności i wyzwań wewnętrznych, których rozwiązanie nie będzie możliwe bez długofalowego kompromisu i porozumienia z Rosją.

Artykuł Piotra Mickiewicza z Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni *Bałtycka „zimna wojna”*. *Możliwe reakcje NATO i UE na rosyjską aktywność militarną na akwenie bałtyckim* przedstawia rosyjskie prowokacje i incydenty na Bałtyku, które sprawiają szereg kłopotów wojskom ochrony pogranicza zarówno państw członkowskich NATO, jak i neutralnych (zwłaszcza Szwecji i Finlandii). Agresywne działania lotnictwa rosyjskiego nie naruszają prawa międzynarodowego, mają bowiem przede wszystkim demonstrować gotowość Rosji do realizacji jej celów strategicznych, również przy użyciu instrumentów militarnych.

Janusz Józef Węc z UJ w artykule *W poszukiwaniu nowej strategii bezpieczeństwa zewnętrznego Unii Europejskiej* przedstawia złożone okoliczności oraz kompleksowe działania na rzecz kształtowania nowej strategii bezpieczeństwa zewnętrznego UE od początku XXI w. Na początku drugiej dekady XXI w. nastąpiło wprawdzie wyraźne przyspieszenie powyższych prac, ale zróżnicowane interesy krajów członkowskich oraz konieczność koordynacji działań instytucji unijnych w Brukseli wydłuża wypracowanie spójnej koncepcji w tym zakresie. Nadanie ostatecznego kształtu WPBIO będzie poza tym wymagało w końcowej fazie dodatkowych konsultacji z NATO.

Lukasz Bednarz z KAAFM w artykule *Chińska Republika Ludowa wobec napięć i kryzysu w relacjach USA–Rosja* naświetlił wyczerpująco rolę i interesy ChRL w licznych kontrowersjach między USA i UE a Rosją w kryzysie ukraińskim. Z jednej strony Pekin wykorzystał postępującą izolację polityczno-gospodarczą Rosji w relacjach z Zachodem dla uzyskania kontraktów energetycznych oraz korzyści gospodarczych i militarnych, a z drugiej – unikał jednoznacznego poparcia strategii i taktyki Kremla wobec Ukrainy.

Kazmierz Łastawski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w artykule *Problemy geopolityczne w stosunkach polsko-ukraińskich* wskazał na ograniczone możliwości oddziaływania Polski na przebieg kryzysu ukraińskiego.

Mieczysław Stolarczyk z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach podjął w swoim artykule *Implikacje kryzysu i konfliktu ukraińskiego 2013–2015 dla bezpieczeństwa Polski* niezwykle ważny i aktualny problem skutków ostatnich wydarzeń na Ukrainie dla Polski – wymienia wśród nich m.in. wzrost poczucia zagrożenia ze strony Rosji.

Włodzimierz Bonusiak z Wyższej Szkoły Handlowej w Kielcach w tekście *Stosunki polsko-ukraińskie po Euromajdanie* bardzo krytycznie ocenił rząd i pre-

zydenta RP za ich systematyczne przemilczanie oraz brak oficjalnej reakcji na decyzje Rady Najwyższej i prezydenta Ukrainy w sprawie urzędowej gloryfikacji organizacji OUN i UPA, odpowiedzialnych za rzeź ludności polskiej na Wołyniu w 1943 r. Nie służy to współpracy polsko-ukraińskiej i stawia w trudnej sytuacji środowiska kresowe i kombatanckie, których postulaty nie znajdują żadnego zrozumienia u polskich władz.

W drugiej części tomu (Varia) znalazły się opracowania, komunikaty i materiały przeglądowe o wysokich walorach naukowych, które poszerzały lub uzupełniały problemy merytoryczne zawarte w artykułach.

W pierwszym opracowaniu, *Kampfbegriff „Putin-Versteher“*. *Zum Niedergang politischer Diskurse in Deutschland (Hasło bojowe „Rozumiejący Putina“*. *O upadku dyskursu politycznego w Niemczech)* niemiecki publicysta Peter Munkelt, analizując materiały prasowe, audycje telewizyjne, radiowe, blogi internetowe oraz wybrane publikacje książkowe, przedstawił ostre kontrowersje w Niemczech wokół kryzysu ukraińskiego oraz polityki prezydenta Putina wobec Ukrainy. Autor ubolewa nad ostrością oraz w wielu wypadkach płytkością wzajemnych oskarżeń ze strony obozu „starającego się zrozumieć” interesy i strategię Rosji w kryzysie ukraińskim i jego przeciwników.

W drugim opracowaniu przeglądowym, *Rola Polski w próbach rozwiązania kryzysu ukraińskiego – od formatu weimarskiego do formatu normandzkiego*, Natalia Adamczyk z KAAFM przedstawiła w obszerny i ciekawy sposób rolę Polski w dyplomatycznych próbach rozwiązania kryzysu ukraińskiego. Opierając się na dostępnych materiałach źródłowych, starała się również odpowiedzieć obiektywnie na pytanie, dlaczego Polska została w połowie 2014 r. wyłączona z udziału w dyplomatycznych rozmowach na temat rozwiązania kryzysu ukraińskiego. Analiza ta znakomicie uzupełnia zamieszczone w KSM 2015, nr 1 artykuły na temat przesłanek stanowiska Polski wobec kryzysu ukraińskiego.

Analiza powyższa znakomicie uzupełnia wyszczególnione w pierwszej części tomu artykuły na przesłanek stanowiska Polski wobec kryzysu ukraińskiego. W ostatniej wybitnie polemicznej analizie: *Kontrowersje w Niemczech o niemieckim przywództwie w Unii Europejskiej* – znany politolog z Berlina Helmut Wagner przedstawia swoje stanowisko w toczącej się od niespełna dwóch lat dyskusji wokół przejęcia przez Niemcy przywództwa w UE. W nawiązaniu do najnowszych publikacji specjalistów niemieckich, S. Bierlinga i H. Muenklera, oraz angielskiego H. Kundnaniego – odrzuca koncepcję przejęcia przez Niemcy przywództwa w UE, optując za przekazaniem większych uprawnień ponadnarodowym instytucjom unijnym w Brukseli.

Na koniec pragnę serdecznie podziękować wszystkim autorom, redaktorom, recenzentom oraz osobom i instytucjom, którzy włożyli znaczny wysiłek merytoryczny i organizacyjny w przygotowanie, redagowanie i publikację niniejszego numeru „Krakowskich Studiów Międzynarodowych”.